

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VITALIJA STRAVINSKIENE

TARP GIMTINĖS IR TĖVYNĖS:

Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją
(1944-1947, 1955-1959 m.)

3

Vilnius 2011

Turinys

PRATARME	7
ĮVADAS	9
LIETUVOS SSR GYVENTOJAI LENKAI	
1944 M ANTRA PUSE – 1959 M	39
Teritorinis pasiskirstymas ir lenkų skaičiaus dinamika	39
Tarpinėliai lietuvių ir lenkų santykiai Rytų ir Pietryčių Lietuvoje	69
1944–1947 M REPATRIACIJA	95
Nuo perkeltimo idėjos iki jos įgyvendinimo	95
Repatriacinės sutarties pasirašymas ir jos interpretavimas	101
Repatriacinių įstaigų kūrimas ir jų funkcijos	117
Alternatyvos likti LSSR ar išvykti į Lenkiją	130
LSSR vidaus reikalų liaudies komisariato–valstybes saugumo liaudies komisariato įtaka repatriacijai	147
Registracija sąlygos, terminai, dinamika	158
„Išvyksta ešelonas Nr. 1“ repatriacijos eiga, išvykusiųjų skaičius, socialinė padėtis, išvykimo sąlygos	168
Rytų ir Pietryčių Lietuvos apgyvendinimo klausimai	
1945–1946 m	187
Paliktų ir išvežtų materialinių vertybių (turto) klausimas	204
Kultūrinių vertybių išvežimo problema	226

REPATRIACIJOS TĘSTINUMAS 1955–1959 M	243
Politinis-teisinis repatriacijos pagrindas	243
Veiksniai, lemę apsisprendimą likti ar išvykti	254
Registracija sąlygos, užsiregistravusiųjų skaičius	261
Socialinis repatriantų portretas, turto klausimas, adaptacijos problema	267
Sovietinio saugumo poveikis repatriacijai	279
REPATRIACIJOS PASEKMES	291
IŠVADOS	297
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	303
PRIEDAI	319
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	455
SUMMARY	457
LIST OF ILLUSTRATIONS	471
STRESZCZENIE	475
SPIS ILUSTRACJI	490
ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS	493
ASMENVARDŽIŲ RODYKLE	497
VIETOVARDŽIŲ RODYKLE	506

Ilustracijų sąrašas

- 1 VKP(b) CK biuro Lietuvoje pirmininkas Michailas Suslovas (iš kairės) 1945 m Fot A Fatiejevas *LCVA*, 0-000008
- 2 Vilniaus m lenkų šeima Marija Semaszko su dukromis Halina ir Genoefa Jos neišvyko į Lenkiją, bet liko Lietuvoje Apie 1912–1913 m Fot D Schneiderowiczius *V Stravinskienės asmeninis archyvas*
- 3 Jančūrų km (Vilniaus gub) lenko Kazimierzo Zananowicziaus šeima XX a pradžia Fot Tyrurcy Chodzko *V Stravinskienės asmeninis archyvas*
- 4 Vilniaus „Bristolio“ viešbučio darbuotojai lenkai Pirmas iš dešinės virejas Władysławas Semaszko XX a I deš Fot Mironas ir Leonas Butkowskiai *V Stravinskienės asmeninis archyvas*
- 5 Ūkininkas Leonardas Bocewiczius (pirmas iš dešinės) 1945 m išstremtas į Sibirą H Gintowto asmeninis archyvas
- 6 Vilniaus m lenkų mokyklų mokiniai žygiuoja Gegužės 1-osios parade 1953 m Fot Leonidas Morozovas *LCVA*, 0-004391
- 7 Pokario metais į Lenkiją repatrijavęs Janas Otrębskis (viduryje) 1955 m lapkričio mėn Vilniuje Vilniaus valstybinio V Kapusko vardo universiteto destytoja Helena Otrębska (kaireje) ir Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorius Kostas Korsakas Fot Hubertas Paluševičius *LCVA*, 0-006465
- 8 LSSR delegacijos repatriacijos sutarčiai pasirašyti vadovas Mečislovas Gedvilas Fot L Meinertas *LCVA*, 0-009430
- 9 LSSR delegacijos repatriacijos sutarčiai pasirašyti narys Juozas Žiugžda Fot A Fatiejevas *LCVA*, 0-000029
- 10 LSSR delegacijos repatriacijos sutarčiai pasirašyti narys Juozas Vaišnoras *LYA*, f 1771, ap 3, b 979, l 12

- 11 1944 m rugsejo 22 d sutartį pasirašo Lenkijos tautinio išsivadavimo komiteto pirmininkas Edwardas Osobka-Morawskis (iš dešinės) ir LSSR liaudies komisarų tarybos pirmininkas Mečislovas Gedvilas M Gedvilas, *Lemiamas posūkis*, Vilnius, 1975, [nuotraukų įklijos]
- 12 Pirmasis LSSR vyriausybės vyriausiasis atstovas repatriacijai Vaclovas Mickevičius *LYA*, f 1771, ap 227, b 3384, l 4
- 13 Antrasis LSSR vyriausybės vyriausiasis atstovas repatriacijai Albertas Knyva Fot nenurodytas *LCVA*, 0-076735
- 14 Lenkijos tautinio išsivadavimo komiteto vyriausiasis įgaliotinis repatriacijai Stanisławas Ochotskis *LCVA*, f 129, ap 6, b 944, l 1
- 15 Frantiszekas Zananowiczius su seserimi Po repatriacijos jie liko Vilniuje 1915 m Fot J Chonowicz *V Stravinskienės asmeninis archyvas*
- 16 Vilniaus m darbininkai lenkai prieš repatriaciją 1945 m rugsejo mėn Fot A Fatiejėvas *LCVA*, 0-000012
- 17 Daug Vilniaus m gyventojų lenkų prieš išvykdamų į Lenkiją aplankydavo Aušros Vartus Fot J Tichonovas *LCVA*, 0-057808
- 18 Lenkų Armijos krajobos partizanai Vilniuje 1944 m liepos mėn viduryje Fot nenurodytas *LCVA*, 0-059363
- 19 Vilniaus gyventojui Janui Kołpakui išduotas evakuacijos lapas *LYA*, f K-18, ap 2, b 207, l 3
- 20 Vilniaus gyventojui Janui Kołpakui išduoto evakuacijos lapo antra pusė Buvo privaloma gauti sovietinių įstaigų patvirtinimus, kad asmuo su jomis atsiskaitęs *LYA*, f K-18, ap 2, b 207, l 4a
- 21 Tokiais vagonais buvo vežami repatriantai Fot Leonidas Morozovas *LCVA*, 0-006802
- 22 Vilniaus atstatymo darbai 1945 m Fot nenurodytas *LCVA*, 0-079395
- 23 Mokslo metų pradžia vienoje Vilniaus m rusų mokyklų Mokytojos A Korotnikos pamoka 1947 09 01 Fot Leonidas Morozovas *LCVA*, 0-021882

- 24 Vilniaus aps gyventojų „Raudonoji gurguole“ – priverstinis kolektyvinis žemės ūkio produktų (grūdų) atidavimas valstybei 1945 m Fot Eugenijus Šiško LCVA, 0-076463
- 25 Į Lenkiją išvykęs prof Konradas Gorskis LCVA, f 175, ap 1 Bb, b 719, l 1a
- 26 Į Lenkiją išvykęs prof Ludomiras Slendzinskis LCVA, f 175, ap 1 Bb, , b 774, l 1
- 27 Į Lenkiją išvykęs prof Janas Prufferis LCVA, f 175, ap 1 Bb, b 768, l 1
- 28 Į Lenkiją išvykęs prof Bronisławas Jamonttas LCVA, f 175, ap 1 Bb, b 727, l 64
- 29 Lietuvoje paliktas nekilnojamasis turtas Fot Eugenijus Šiško LCVA, 0-057584
- 30 Lenkijos vyriausiojo įgaliotinio įstaigos kultūros skyriaus darbuotojas, prof Jerzis Hoppenas padejęs atrinkti vertybes į Lenkiją, LCVA, f 175, ap 1 Bb, b 850, l 1
- 31 LSSR užsienio reikalų ministras Ignas Gaška dalyvavęs SSRS-LLR derybose dėl repatriacijos atnaujinimo 1957 m Fot nenurodytas LCVA, 0-076835
- 32 Henrykas Gintowtas prieš repatriaciją 1959 m *H Gintowto asmeninis archyvas*
- 33 Lenkai pildė prašymus repatrijuoti 1957 m kovo mėn Fot Matuszewskis, *Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas (Nationalny archiwum cyfrowy)*, 66235/9
- 34 Repatriantai iš SSRS Varšuvoje 1956 m gruodžio mėn Fot Henryk Grzęda, *Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas (Nationalny archiwum cyfrowy)*, 64323/9
- 35 Stanisławos ir Mieczysławo Gintowtų šeima tik atvykus iš Lietuvos į Lenkiją 1959 m Fot Czesława Purzynska *H Gintowto asmeninis archyvas*
- 36 Lenkijos Liaudies Respublikos atstovai lanko Adomo Mickevičiaus muziejų 1957 m birželio mėn Fot A Kerkovičius LCVA, 0-008590

Spis ilustracji

- 1 Przewodniczący Biura KC WKP(b) Michail Suslov (z lewej) Rok 1945 Fot A Fatiejev LCVA, 0-000008
- 2 Polska rodzina z Wilna Maria Siemaszko z corkami Haliną i Genoefą Nie wyjechały one do Polski, lecz pozostały na Litwie Ok 1912–1913 roku Fot D Schneiderowicz *Prywatne archiwum V Stravinskiene*
- 3 Rodzina Kazimierza Zananowicza ze wsi Janczury (gub wileńska) Początek XX w Fot Tyburcy Chodzko *Prywatne archiwum V Stravinskiene*
- 4 Polacy pracownicy wileńskiego hotelu „Bristol” Pierwszy z prawej strony – kucharz Władysław Siemaszko 1 dziesięciolecie XX w Fot Miron i Leon Butkowsky *Prywatne archiwum V Stravinskiene*
- 5 Gospodarz Leonard Bocewicz (pierwszy z prawej) w 1945 r wywieziony na Sybir *Prywatne archiwum H Gintowta*
- 6 Uczniowie polskich wileńskich szkół maszerują podczas parady pierwszomajowej Rok 1953 Fot Leonid Morozov LCVA, 0-004391
- 7 Powojenny repatriant Jan Otrębski (w srodku) w Wilniu w listopadzie 1955 r Z lewej wykładowniczy Wilńskiego Uniwersytetu im V Kapsukasa Helena Otrębska i dyrektor Litewskiego Instytutu Języka i Kultury Kostas Korsakas Fot Hubertas Pa luševičius LCVA 0-006465
- 8 Kierownik delegacji LSRR upowazniony do podpisania umowy repatriacyjnej Mečislovas Gedvilas Fot L Meinartas LCVA 0-009430
- 9 Członek delegacji LSRR upowazniony do podpisania umowy repatriacyjnej Juozas Žiugžda Fot A Fatiejev LCVA 0-000029
- 10 Członek delegacji LSRR upowazniony do podpisania umowy repatriacyjnej Juozas Vaišnoras LYA F 1771 ap 3, b 979, l 12
- 11 Podpisanie umowy 22 września 1944 r Podpisy składają Przewodniczący Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego Edward Osobka-Morawski (od prawej) i Przewodniczący Rady Komisarow LSRR Mečislovas Gedvilas, *Lemiamas posūkis*, Vilnius 1975, wklejka fotografii

- 12 Pierwszy Naczelny Przedstawiciel LSRR ds repatriacji Vaclovas Mickevičius *LYA* f 1771, ap 227, b 3384, l 4
- 13 Drugi Naczelny Przedstawiciel LSRR ds Repatriacji Albertas Knyva Fot nieznany *LCVA*, 0-76735
- 14 Naczelny Pełnomocnik Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego ds Repatriacji Stanisław Ochotski *LCVA* f 129, ap 6, b 944, l 1
- 15 Franciszek Zananowicz z siostrą Po repatriacji pozostali w Wilnie 1915 rok Fot J Chonowicz, *Prywatne archiwum V Stravinskiene*
- 16 Robotnicy Polacy przed repatriacją Wrzesień 1945 roku Fot A Fatiejev *LCVA* 0-000012
- 17 Wielu Polaków Wilnian przed wyjazdem do Polski pożegnało się z Ostrą Bramą Fot J Tichonov *LCVA*, 0-057808
- 18 Żołnierze Armii Krajowej w Wilnie w połowie lipca 1944 roku Fot nieznany *LCVA*, 0-059363
- 19 Karta ewakuacyjna wilnianina Jana Kołpaka *LYA* f K-18, ap 2, b 207, l 3
- 20 Rewers karty ewakuacyjnej Jana Kołpaka Wyjeżdżający był zobligowany do uzyskania od instytucji sowieckich potwierdzenia o rozliczeniu się z nimi *LYA*, f K-18, ap 2, b 207, l 4a
- 21 W takich wagonach byli przewożeni repatrianci Fot Leonid Morozov *LCVA* 0-006802
- 22 Prace przy odbudowie Wilna w roku 1945 Fot nieznany *LCVA* 0-079395
- 23 Początek roku szkolnego w jednej ze rosyjskich szkół wileńskich Lekcja prowadzona przez nauczycielkę A Korotkiną 1 września 1945 roku Fot Leonid Morozov *LCVA*, 0-021882
- 24 Przymusowe kolektywne dostarczenie artykułów rolnych przez mieszkańców powiatu wileńskiego „Czerwony Tabor Rok 1945 Fot Eugenijus Šiško *LCVA*, 0-076463
- 25 Profesor Konrad Gorski, wyjechał do Polski *LCVA*, f 175, ap 1Bb, b 719, l 1a
- 26 Profesor Ludomir Slendziński Wyjechał do Polski *LCVA*, f 175, ap 1 Bb, , b 774, l 1
- 27 Profesor Jan Pruffer Wyjechał do Polski *LCVA* f 175, ap 1Bb, b 768 l 1

- 28 Profesor Bronisław Jamontt Wyjechał do Polski LCVA f 175, ap 1Bb, b 727, l 64
- 29 Majątek nieruchomy pozostawiony na Litwie Fot Eugenijus Šiško LCVA 0-057584
- 30 Profesor Jerzy Hoppen, pracownik Oddziału Kultury Urzędu Naczelnego Pełnomocnika Polski ds Repatriacji pomagający w wyborze przedmiotów o wartości artystycznej do wywozu LCVA f 175, ap 1 Bb, b 850, l 1
- 31 Minister spraw zagranicznych LSRR Ignas Gaška podczas rokowan ZSRR-PRL o wznowieniu repatriacji Marzec 1957 roku Fot nieznanymi LCVA 0-076835
- 32 Henryk Gintowt przed repatriacją 1959 r *Prywatne archiwum H Gintowta*
- 33 Polacy piszą podania na wyjazd Marzec 1957 roku Fot Matuszewski, *Narodowe Archiwum Cyfrowe* 64323/9
- 34 Repatrianci z ZSRR w Warszawie Grudzień 1956 roku Fot Henryk Grzęda *Narodowe Archiwum Cyfrowe* 64323/9
- 35 Rodzina Mieczysława i Stanisławy Gintowtów tuż po przyjeździe z Litwy do Polski 1959 r Fot Czesława Purzyńska *Prywatne archiwum H Gintowta*
- 36 Przedstawiciele Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zwiedzają Muzeum Adama Mickiewicza Czerwiec 1957 roku Fot A Kerkovičius LCVA 0-008590

Tłumaczyła Helena Simanel